

Олег Городничий

аспірант, кафедра педагогіки і психології, ВНЗ “Університет імені Альфреда
Нобеля”; Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-8107-4647
E-mail: gorodnichiy@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті досліджено проблематику професійного становлення особистості у закладі вищої освіти, зокрема, розкрито особливості професіоналізації майбутніх викладачів вищої школи у процесі навчання. Було виявлено, що умовою змістовного професійного зростання особистості майбутнього викладача є розвиток деяких професійно необхідних якостей — відповідальності, спрямованості на діяльність та компетентності. Було визначено, що професійний розвиток особистості тісно пов'язаний із проблемою її ставлення до професії та зростання у професійній діяльності, а професіоналізм особистості виступає як сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються у процесі набуття знань задля успішного вирішення складних професійних питань. Було з'ясовано, що процес професійного становлення передбачає розвиток студентів та магістрантів як суб'єктів освітньої та подальшої професійної діяльності, їх здатності до організації власних професійних та особистісно важливих дій.*

***Ключові слова:** професійне становлення, професіоналізація, професійний розвиток особистості, майбутні викладачі, заклад вищої освіти.*

Oleh Horodnychyi

PECULIARITIES OF PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE LECTURERS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

***Abstract.** In the article the problem of professional formation of the personality in the of higher education institution is studied, in particular, the peculiarities of professionalization of future lecturers of higher education in the process of education are revealed. It was found that the condition of substantial professional growth of future lecturer personality is the development of some professionally necessary qualities, namely responsibility, professional activity orientation and competence. It was found out that the professional development of the personality is closely connected with the problem of one's attitude to the profession and the growth in professional activity, and therefore the professional formation of a future lecturer during studying at a higher education institution requires intensive work not only in the direction of obtaining the theoretical knowledge and skills of their practical application, but also activity aimed at the self-development of the personality and the general culture.*

***Key words:** professional formation, professionalization, professional development of the personality, future lecturers, higher education institution.*

© Олег Городничий, 2019

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ УЧРЕЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье исследована проблематика профессионального становления личности в учреждении высшего образования, в частности, раскрыты особенности профессионализации будущих преподавателей высшей школы в процессе обучения. Было обнаружено, что условием содержательного профессионального роста личности будущего преподавателя является развитие некоторых профессионально необходимых качеств — ответственности, направленности на деятельность и компетентности.

Было определено, что профессиональное развитие личности тесно связано с проблемой её отношения к профессии и роста в профессиональной деятельности, а профессионализм личности выступает как совокупность психофизиологических, психических и личностных изменений, которые происходят в процессе приобретения знаний для успешного решения сложных профессиональных вопросов. Было выяснено, что процесс профессионального становления предусматривает развитие студентов и магистрантов как субъектов образовательной и дальнейшей профессиональной деятельности, их способности к организации собственных профессиональных и личностно важных действий.

Ключевые слова: профессиональное становление, профессионализация, профессиональное развитие личности, будущие преподаватели, учреждение высшего образования

Oleh Horodnychyi

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Peculiarities of professional formation of future lecturers of higher education institution”

Problem setting. Professional formation is an important component of personal development, which is characterized with the gradual forming of professionally required features and the development of the subject of future professional activity as a personality. The modern rhythm of life requires a high level of professionalism from the person. The appeal of the educational system to the personal qualities of a specialist with a high level of professional competencies is the main goal of the training of students and master students for their further professional activity.

Recent research and publications analysis. An analysis of scientific sources

showed that the professional formation of the personality has an exceptional significance in the process of the future specialist development, the formation of one's professionalism and professional self-consciousness, as well as the success of his or her subsequent activity as a specialist. Problems of professional formation of future specialists are disclosed in works of foreign scientists (A. Maslow, K. Rogers, etc.), as well as domestic scientists (G. Abramova, O. Bondarenko, N. Volkova, S. Maksymenko, V. Morgun, V. Tatenko, T. Tytarenko, V. Panok, O. Resvan, N. Chepelieva, T. Yatsenko, and others). The set of statements about the significance and func-

tions of specialist' professionalism for the success of professional activities was developed by such scholars, as H. Ball, E. Klimov, A. Markova, and others.

Paper objective. The purpose of the article is to highlight the main aspects of the professional formation of future lecturers of the higher education institution in modern conditions.

Paper main body. Considering the training of students and master students as the period of professional formation, one can assume that this process is a development of professionally important qualities and abilities, professional knowledge and skills. It is accompanied with active, qualitative transformation of the inner world by the personality, which contributes to the development of the substantially new social life-style, the creative self-realization in the profession.

The notion of "professional formation" is widely used in psychopedagogical literature. Thus, T. Kudryavtsev determines the professional formation as a process of personal growth from the initial stages of the development of professional goals till the full realization in the professional activity.

According to E. Zeyer, professional formation is a formal creation of personality, which corresponds to the requirements of professional activity. It involves the use of the set in time ways of the social interaction of personality, its inclusion into various professionally and significant activities.

In L. Mitina's conception the professional is endowed with the ability to observe one's professional activity in a whole, but in the author's model there is no interconnection between the age and the degree of professional development of personality.

In the acmeological conception of professional development there are considered the growth of the subject of labor to the level of a professional in the context of the general expansion of the subject's space

of the personality, one's professional and moral enrichment, in connection with changes and development of the components of professionalism, normative regulation, motivation for self-development and professional achievements.

Thus, the scientists paid attention not only to the issues of the formation of professional "Self" of the personality, but also to the problems of correlating of the stages of the specialist's development with one's personal peculiarities and the probable change of the professional vector.

Since the formation of students and master students as specialists passes through professional training in higher education institutions, the training of specialists must include world-view, professional and personal components aimed at developing of professional consciousness, professional culture and professionally relevant personal qualities, and in mastering the relevant system of knowledge, technologies of practical work of the future specialist.

The development of professional skills and self-improvement of a specialist should be systemic throughout the entire period of study at a higher education institution. Future specialists should develop their professional thinking, social activity, professional creativity and competence, develop their scientific world-view, work on critical thinking, ability to prognostication and spontaneity, general and psychological culture.

Conclusions of the research. Thus, the condition of substantial professional growth of the personality of the future specialist is the development of some professionally necessary qualities, namely responsibility, direction and competence. The main system-forming factor of personality-oriented professional education is the development of a future specialist in the process of active interaction of participants in the learning, taking into account their experience, personal features and peculiarities of the educational

environment of the higher education institution.

Professional development of the personality is closely connected with the problem of one's attitude to the profession and growth in professional activity. In this regard, the professional formation of a future lecturer during studies at a higher

education institution requires from students and master students the complex intensive work not only in the direction of obtaining theoretical knowledge and skills of their practical application, but also activities aimed at self-development of the personality and the general culture.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Професійне становлення є важливим складником особистісного розвитку, який характеризується поступовим формуванням фахово необхідних рис та розвитком суб'єкта майбутньої професійної діяльності як особистості. Сучасний стан розвитку суспільства вимагає від людини високого рівня професіоналізму, який досягається за рахунок значного залучення внутрішніх ресурсів, активізації діяльності і гармонійного особистісного розвитку. Звернення освітньої системи до проблеми формування особистості фахівця, актуалізації професійно необхідних особистісних якостей та їх реалізації у фаховій діяльності є головною метою підготовки студентів та магістрантів до їх подальшої професійної діяльності.

Особливої актуальності ця проблема набуває для викладачів вищої школи, оскільки підвищена увага суспільства до освітньої системи загалом та особистості педагога закладу вищої освіти зокрема спонукають загострювати увагу на професійному становленні викладача у процесі його фахової підготовки. Реформи в системі вищої освіти України, які відбуваються в умовах процесів євроінтеграції та відображені у Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, висувають нові вимоги до підготовки фахівців для роботи у вищій школі, спонукають до пошуку шляхів особистісного розвитку майбутніх викладачів, зумовлюють зміну траєкторії

закладів вищої освіти на професійне зростання педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукових джерел засвідчив, що професійне становлення особистості має виняткове значення у процесі розвитку майбутнього фахівця, формуванні його професіоналізму та професійної свідомості, а також успішності подальшої діяльності як спеціаліста. Зокрема, спроби схарактеризувати процес професійного становлення та його етапи представлені у роботах таких науковців, як В. Бодров, А. Деркач, В. Зазикін, С. Максименко, Л. Мітіна, Н. Самоукіна, Д. Сьюпер, В. Шадріков, Т. Щербан та ін. [5; 16; 27]. Сукупність положень про значення та функції професіоналізму фахівця для успішності здійснення професійної діяльності розроблено такими вченими, як Г. Балл, Є. Клімов, А. Маркова, П. Перепелиця та ін. [12; 14].

Особливості професійного становлення викладачів вищої школи були розкриті такими вченими, як О. Вознюк, О. Дубасенюк (розробка нових концептуальних підходів до професійної підготовки сучасного викладача) [20], М. Фіцула (аналіз особливостей діяльності викладача вищої школи) [25] та ін. Привертали увагу науковців питання саморозвитку і самореалізації педагога протягом здійснення професійної діяльності у вищій школі (А. Глузман, Н. Панова) [3; 17].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим

присвячується дана стаття. Проте, не зважаючи на численні дослідження аспектів професійного становлення особистості викладача вищої школи, це питання не можна вважати вичерпаним, адже сьогодні ринок праці висуває до майбутніх педагогів закладів вищої освіти вимоги не лише щодо наявності основних професійно важливих якостей, а й щодо їх здатності аналізувати власну професійну діяльність, удосконалювати фахові навички, освоювати нові професійні напрямки, що вимагає значного розвитку особистісного ресурсу.

Формулювання мети статті (постановка завдання). У зв'язку з цим метою статті є виокремити основні аспекти професійного становлення майбутніх викладачів закладу вищої освіти у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Сьогодні висуває перед майбутніми фахівцями вимогу не тільки бути професійно стійкими за умов конкурентного ринку праці, а й готовими скоригувати напрямок своєї професійної діяльності. У зв'язку з цим винятково важливим під час професійного становлення видається формування основ професіоналізму завдяки розкриттю особистісного потенціалу майбутнього фахівця. Усе це стає можливим за умов усвідомлення людиною значення можливостей власної особистості та їх вивчення, що у процесі навчально-професійної діяльності може сприяти подальшому розвитку особистісних якостей [1].

У цілому основне коло проблем професіоналізації особистості можна окреслити такими структурними компонентами освіти, які об'єднує два взаємопов'язаних напрямки — професійна підготовка (знання, уміння, навички, практичний досвід) та особистісна підготовка (внутрішні якості) [15]:

1) професійний відбір;

2) навчання або перепідготовка у закладі вищої освіти:

- а) профілювання (спеціалізація);
- б) зміст, форми, методи навчання;
- 3) підвищення кваліфікації.

На думку І. Ендебері процес професійного розвитку можна розділити на такі етапи [6]:

I - професійне самовизначення і вибір професії — на цьому етапі відбувається зародження того, що виступає потім у ролі професійної компетентності та ефективності;

II - професійне становлення — на цьому етапі безпосередньо відбувається формування професійної компетентності;

III - професійне вдосконалення — на цьому етапі відбувається підвищення рівня кваліфікації фахівця.

Підтримуючи автора в цілому, необхідно зазначити, що у цій класифікації втрачений етап професійної підготовки. На нашу думку, найбільш доцільно включити його до професійного становлення особистості.

Вважаючи підготовку студентів та магістрантів періодом професійного становлення, можна припустити, що цей процес є розвитком професійно важливих якостей та здібностей, професійних знань і вмінь. Він супроводжується активним якісним перетворенням особистістю свого внутрішнього світу, що сприяє розвитку принципово нового способу життєдіяльності — творчої самореалізації у професії [27].

У психолого-педагогічній літературі поняття “професійне становлення” особистості широко використовується. Оскільки сучасні науковці підходять до його розгляду із різних позицій, зупинимось детальніше на окремих із них. Так, Т. Кудрявцев визначає професійне становлення як процес розвитку особистості від початкових етапів формування професійних намірів до повної реалізації у професійній діяльності. Цей процес є тривалим, а його центральним

складником виступає професійне самовизначення. Учений також зазначає, що професійне становлення не є короткочасним актом, який включає тільки період навчання у закладі вищої освіти. Воно є тривалим, динамічним, багаторівневим процесом, що містить чотири основні етапи (виникнення професійних намірів; безпосереднє професійне навчання; процес активного входження у професію; повну реалізація особистості у професії). Перехід до кожного наступного етапу закладається під час попереднього і супроводжується появою у суб'єкта різних суперечностей і криз [13].

Як зазначає Е. Зеєр, професійне становлення є формоутворенням особистості, яка відповідає вимогам професійної діяльності. Воно передбачає використання сукупності розгорнутих у часі прийомів соціальної взаємодії особистості, включення її у різні професійно значущі види діяльності [8]. На нашу думку, таке бачення процесу соціалізації дає змогу говорити про те, що особистість у цьому процесі має змінитися так, щоб відповідати вимогам, які висуваються професійною діяльністю.

За період професійного становлення у закладі вищої освіти майбутній фахівець повинен не лише здобути систему знань, умінь та навичок для виконання професійних функцій. Головна роль має відводитись насамперед створенню умов для практичної насиченості процесу професійного навчання студентів та магістрантів, оскільки сьогодні для суспільства актуальною залишається проблема професійної підготовки майбутніх фахівців як активних суб'єктів діяльності [28].

Крім того, професійне становлення має бути розглянуте у контексті вирішення професійно значущих завдань, які час від часу ускладнюються та допомагають фахівцеві оволодіти потрібним комплексом професійно значущих ділових,

комунікативних, особистісних та моральних якостей. Зокрема, С. Клімов [10] пропонує таку черговість стадій професійного становлення:

1) оптація — період вибору професії у закладі вищої освіти чи навчально-професійному закладі;

2) адаптація — входження у професію і звикання до неї;

3) фаза інтернала — набуття людиною професійного досвіду;

4) майстерність — кваліфіковане виконання професійної діяльності;

5) фаза авторитету — досягнення високої професійної кваліфікації;

6) наставництво — передача професіоналом власного досвіду.

На нашу думку, такий підхід автора дає уявлення не лише про цілісний життєвий шлях професіонала, а й про системні відносини, що характеризують особистість на кожному етапі.

У концепції Л. Мітіної професіонал наділяється здатністю побачити свою професійну діяльність цілісною [16]. Проте ми вважаємо, що у моделі авторки відсутній взаємозв'язок між віком та ступенем професійного розвитку особистості.

Учений А. Деркач в акмеологічній концепції професійного розвитку розглядає зростання суб'єкта праці до рівня професіонала в контексті загального розширення суб'єктного простору особистості, її професійного і морального збагачення, у зв'язку зі змінами і розвитком складників професіоналізму, нормативної регуляції, мотивації саморозвитку і професійних досягнень [5]. Погоджуємося з думкою вченого щодо необхідності вивчення динаміки особистості, що розвивається, а також важливості виявлення психологічних особливостей засвоєння професійного досвіду, сприйняття цілей професійної діяльності та формування відповідних мотивів діяльності фахівця.

За Д. Сьюпером, стадії професійного розвитку можуть бути співвіднесені з етапами життєвого шляху [11]. У цьому підхід ученого подібний до періодизації Є. Клімова [10], однак, використовуючи термін професійної зрілості, науковець акцентує увагу на відповідності поведінки завданням професійного розвитку, які характерні для особистості цього віку.

Аналізуючи динаміку професійного становлення і розвитку людини, Е. Зеєр, Є. Клімов та Є. Симанюк звертають увагу на дослідження феномену “кризи професіоналізації”, під якими вони розуміють нетривалі за часом (до року) періоди кардинальної перебудови особистості, зміни напрямку її професіоналізації. Ці кризи відбуваються зазвичай без яскравого прояву змін у професійній поведінці. Однак перебудова смислових структур професійної свідомості — це переорієнтація на нову мету, корекція і перегляд соціально-професійної позиції особистості. Все це готує зміну способів виконання діяльності, сприяє перебудові взаємостосунків з оточуючими, а в окремих випадках навіть призводить до зміни професії [7; 10]. Можемо припустити, що фахівець, який до цього часу зміг розвинути професійну самосвідомість, переживає кризи професіоналізації значно легше, адже конструктивна професійна поведінка дає змогу долати і професійні, і особистісні труднощі.

Мають місце також дослідження, у яких здійснено спробу виділити типи подібних криз та схарактеризувати їх згідно з логікою професійного становлення особистості [2].

Отже, здебільшого розглядаючи професійне становлення як поєднання процесу засвоєння фахових знань і вмій та розвитку професійно важливих особистісних якостей, науковці приділяли увагу не лише питанням тривалості становлення професійного “Я” особистості, а й проблемам співвіднесення етапів розвитку фахівця з його особистісними

особливостями та імовірній зміні професійного вектора внаслідок специфічних криз.

Проте сучасний етап розвитку суспільства вносить зміни у процес формування майбутнього фахівця і через це суб'єкт професійного становлення потребує високих показників адаптування у різних професійних напрямках [1]. Особливо значущим це питання є для викладачів вищої школи, оскільки саме вони відповідають за якісну професійну підготовку фахівців усіх галузей. Сьогодні викладач закладу вищої освіти має водночас бути: викладачем (передавати знання, стимулювати активність студентів, формувати уміння та навички); вихователем (сприяти всебічному розвитку особистості студента, формувати професійні та психологічні якості); науковцем (здійснювати наукові пошуки у галузі дисципліни, яку викладає); менеджером (організовувати аудиторні заняття, стимулювати й контролювати самостійну роботу студентів); експертом і консультантом (допомагати студенту орієнтуватися у світі наукової інформації) [4].

У свою чергу студенти також формують власні очікування щодо педагогів. Так, згідно з дослідженнями британських учених Ф. Су та М. Вуд, студенти очікують від викладача вищого навчального закладу глибокого знання предмету, який він викладає, бажання допомогти студентові його опанувати, використання таких методів навчання, які б надихали на глибоке вивчення предмету, та негайного надання порад щойно студент звертається за допомогою або роз'ясненням [31]. На нашу думку, такі результати вчених є свідченням існування серед студентів специфічного уявлення про ідеального викладача, який не лише є компетентним у власній галузі, а й здатний встановити зі студентами контакт та мотивувати їх до діяльності. Такі дані можуть бути враховані у практиці

підготовки викладачів закладів вищої освіти і в нашій країні.

Оскільки становлення магістрантів як майбутніх викладачів проходить у межах професійної підготовки у закладах вищої освіти, на думку Н.Чепелевої, підготовка фахівців має включати світоглядний, професійний та особистісний компоненти, спрямовані як на розвиток професійної свідомості, професійної культури та професійно значущих якостей особистості, так і на опанування відповідної системи знань, технологій практичної роботи майбутнього фахівця [26].

У цьому контексті важливими є наукові розвідки О.Резван, присвячені вивченню професійно-рефлексивної позиції майбутніх фахівців, зокрема й викладачів [21; 22]. На основі даних емпіричного дослідження учена розкриває актуальні життєві цінності студентів, а також цінності вибору професії та підґрунтя їх виникнення (сімейні династії, наслідування способу життя значущих осіб, важливість бути причетним до професійної спільноти). Як зазначає О.Резван, майбутньому викладачеві мають бути притаманні чітко усвідомлені професійні цінності, орієнтація на відповідну до них діяльність, переважання критичності у визначенні ідеалів (авторитетних у професії осіб) для професійного наслідування (пріоритетні життєві цінності). Ціннісні орієнтації та цінності особистісного розвитку зокрема є однією з передумов формування рефлексії, що змушують студентів задуматись над майбутньою професійною діяльністю [23].

Учений І.Зязюн, розглядаючи особливості професійного становлення педагогів, також звертає увагу на потребу розвитку здатності до рефлексії, яка сприяє професійному самовизначенню особистості та формує здатність ефективно вирішувати внутрішньо-особистісні проблеми. Погоджуємося з науковцем у тому, що при підготовці педагогів вищої школи необ-

хідним є пошук нових методів роботи, оскільки вимоги до особистості викладача відрізняються від вимог до особистості студентів та магістрантів, які обирають для себе інші шляхи реалізації у професії [9].

Отже, професійне становлення — це складний, неперервний процес проектування фахівця, який містить вимоги як до його професійної компетентності, так і до особистості. У зв'язку з цим одним із провідних завдань вищої школи є побудова такої системи навчально-виховного процесу, яка б могла врахувати особливості та закономірності не лише особистісного розвитку студентів чи магістрантів, а й професійного розвитку їх як майбутніх викладачів закладу вищої освіти.

Спираючись на підхід А.Маркової [14], яка основними рівнями професійного становлення особистості та розвитку професіоналізму вважає допрофесіоналізм, професіоналізм, суперпрофесіоналізм і післяпрофесіоналізм, Н.Підбуцька пропонує авторську схему розбудови професіоналізму впродовж професійного становлення особистості. На думку вченої, професіоналізм суб'єкта діяльності являє собою інтегративний психологічний конструкт з власною багатокомпонентною структурою, та є процесом, що має власну динаміку становлення відповідно до різнорівневих підсистем: початкового на етапі професійної підготовки та адаптації, що пов'язаний із реалізацією навчально-професійної та професійної діяльності; основного — первинної та вторинної професіоналізації; суперпрофесіоналізму — професійної майстерності [18]. Отже, спираючись на підходи обох учених, можемо визначити професіоналізм як сукупність ознак суб'єкта діяльності, які були розвинуті у процесі професійного становлення і визначають його як фахівця, виступаючи запорукою формування професійної майстерності.

Розвиток професійної майстерності та самовдосконалення фахівця повинні

носити системний характер протягом усього періоду навчання у закладі вищої освіти. Майбутні викладачі мають формувати у себе фахове мислення, соціальну активність, професійну творчість і компетентність, розвивати свій науковий світогляд, працювати над критичністю мислення, здатністю до прогнозування та спонтанності, загальною та психологічною культурою [28].

В. Гриньова та О. Резван доходять висновку, що сучасна освіта на будь-якому рівні буде ефективною, якщо вона впроваджується на основі компетентнісного підходу, який спрямований на виокремлення та розвиток ключових компетентностей, необхідних для самореалізації у теперішньому світі [30]. Разом з тим, І. Арнет-Кларк зі співавторами зазначають, що головними рисами та ключовими компетентностями у підготовці майбутніх фахівців-педагогів у ХХІ столітті мають бути визначені критичне мислення, здатність до комунікативної взаємодії та креативність. Автори наголошують, що компетентність — це більше, ніж просто набір засвоєних знань та сформованих умінь [29]. Підтримуючи вищезгаданих авторів, погоджуємося з ними щодо необхідності формування у майбутніх фахівців не лише тих знань, умінь і навичок, які безпосередньо необхідні для викладацької діяльності, а й тих, що допоможуть їм ефективно функціонувати в суспільних умовах, що постійно та динамічно змінюються.

Погоджуємося також і з Л. Кондрашовою, яка зазначає, що протягом періоду навчання у закладі вищої освіти слід розвивати у майбутніх викладачів здатність до розуміння основної мети професійної діяльності і стимулювати в них прагнення працювати в обраній сфері [12]. На нашу думку, лише такий підхід здатний забезпечити усвідомлене здобуття професії студентами і магістрантами та

подальший розвиток їх фахової компетентності.

Дослідниця В. Семиченко доводить, що діяльність студентів та магістрантів як суб'єктів професійної підготовки виявляється ефективною тільки у тому випадку, коли поєднується із загальною системою професійної підготовки. Учена наголошує, що протягом навчання слід брати до уваги не тільки існуючі особистісні властивості майбутніх фахівців, а й подальші тенденції розвитку цих властивостей [24]. Така ідея вченої видається важливою при розгляді особливостей професійного становлення майбутніх викладачів, адже робить акцент на тривалості самого процесу та можливостях постійного вдосконалення як професіонала.

Учений Ю. Поваренков провідним механізмом професіоналізації студента називає соціальну ситуацію професійного розвитку протягом двох періодів: навчально-академічного (I-III курси) та навчально-професійного (IV-V курси навчання). Науковець вважає, що вони мають принципову різницю між собою у тому, що є причиною стрибкоподібного розвитку професійного становлення особистості [19]. На нашу думку, у сучасних умовах це можна співвіднести з навчанням на молодших (I-IV) та старших (V-VI) курсах, або ж на бакалавраті та магістратурі. Студенти молодших курсів зосереджені переважно на здобутті професійно-важливих знань, у той час як студенти старших курсів більше приділяють увагу формуванню професійно-важливих якостей та розвитку власної особистості як майбутнього фахівця.

На початковому етапі навчання (перший курс) необхідними є такі загальнопрофесійні важливі якості: бажання саморозвитку, високий рівень працездатності, дисциплінованість, сумлінність, відповідальність та принциповість. Усе це можна пояснити тим фактом, що на цьому етапі професійного

становлення студенти звикають до умов та сутності освітньо-професійного процесу, має місце засвоєння навчально-пізнавальної діяльності, визначаються нові соціальні ролі особистості, а також взаємостосунки між однокурсниками та викладачами закладу вищої освіти. Психологічними критеріями успішного проходження цього етапу можна вважати адаптацію до навчально-пізнавального середовища, особистісне самовизначення і становлення нового стилю життєдіяльності, а чинником, який сприяє розвитку професійного становлення, є розвиток особистісних якостей майбутнього фахівця [7].

Таким чином, на початкових етапах професійного становлення формуються лише основні передумови набуття професії, які необхідні для завершального етапу навчання та подальшого професійного становлення й зростання. Для студентів старших курсів провідною діяльністю виступає науково-пізнавальна. Учені називають цей період етапом інтенсифікації, що передбачає розвиток загальних та спеціальних здібностей, емоційно-вольової регуляції, інтелекту, відповідальності за власне становлення та самостійності. Психологічними критеріями успішності проходження цього етапу виступають напружений особистісний та інтелектуальний розвиток, самоосвіта, соціальна ідентичність, оптимістична соціальна позиція та готовність до заключного етапу професійного навчання [7; 8].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, основним системоутворюючим чинником особистісно-орієнтованої професійної освіти виступає розвиток майбутнього фахівця-педагога у процесі активної взаємодії учасників навчання з урахуванням їх досвіду, особистісних рис

та особливостей освітнього середовища закладу вищої освіти. У цьому контексті важливо також брати до уваги психологічні особливості засвоєння професійного досвіду, сприйняття цілей професійної діяльності та формування відповідних мотивів діяльності фахівця.

Умовою змістовного професійного зростання особистості майбутнього викладача є розвиток професійно необхідних якостей та професійної компетентності, формування професіоналізму. Професіоналізмом ми вважаємо сукупність ознак суб'єкта діяльності, які були розвинуті у процесі професійного становлення і визначають його як фахівця, виступаючи запорукою формування професійної майстерності.

Професійний розвиток особистості тісно пов'язаний із проблемою її ставлення до професії та зростання у професійній діяльності. Фахівець, який має позитивне ставлення до професії і зміг розвинути професійну самосвідомість, має змогу долати і професійні, і особистісні студнощі завдяки конструктивній професійній поведінці. Тому необхідно розвивати у майбутніх викладачів здатність до розуміння основної мети професійної діяльності і стимулювати в них прагнення працювати в обраній сфері. Крім того, слід формувати у майбутніх фахівців не лише ті знання, уміння і навички, які безпосередньо необхідні для викладацької діяльності, а й ті, що допоможуть їм ефективно функціонувати в суспільних умовах, які постійно змінюються.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі мають бути зосереджені на розробці теоретико-прикладних аспектів професійного становлення студентів та магістрантів як майбутніх педагогів вищої школи, а також визначенні складників професіоналізму викладача закладу вищої освіти та механізмів їх функціонування.

Список літератури:

1. Алексеева, Т. В. (2014) Професійне становлення майбутнього

- фахівця: відповідальність та часова перспектива. *Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ*. № 4. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://issuu.com/fundamentalandappliedresearchesinpr/docs>.
2. Варій, М. Й. (2016) Кризи особистості в сучасному суспільстві. *Психологія особистості: навч. посіб. М-во освіти і науки України*. К.: Центр учбової літератури. С. 503 – 523.
3. Глузман, А. В. (2001) Университетское педагогическое образование: основные положения концепции. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія Педагогіка і психологія*. № 3 (1). С. 9 – 14.
4. Гринько, В. О. (2019) Використання цифрових технологій для формування у майбутніх учителів умінь XXI століття Молодь і ринок. № 5 (172). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mir.dsru.edu.ua/article/view/171023>
5. Деркач, А. А. (2016) Профессона-льная субъектность как психоло-акмеологический феномен. *Акмеология*. №1 (57). С. 8 – 13.
6. Ендеберя, І. В. & Новік, І. І. (2017) Методологічний аналіз проблеми професійного становлення майбутніх практичних психологів. *Молодий вчений*. № 10.1 (50.1). С. 69 – 72.
7. Зеер, Э. Ф. & Сыманюк, Э. Э. (1997) Кризисы профессионального становления личности. *Психологический журнал*. № 6. С. 35 – 44.
8. Зеер, Э. Ф. (2019) Психология профессионального образования: учебник для академического бакалавриата. 2-е изд., испр. и доп. М.: Издательство Юрайт,. 395 с.
9. Зязюн, І. А. (2001) Особливості професійної підготовки педагога. *Педагогічна газета*. Лют. (№ 2). С. 5.
10. Климов, Е. А. (2010) Психология профессионального самоопределения. М.: Академия. 304 с.
11. Кондаков, И. М. & Сухарев, А. В. (1989) Методологические основания зарубежных теорий профессионального развития. *Вопросы психологии*. № 1. С. 158-164.
12. Кондрашова, Л. (2014) Концептуальные основания оптимизации педагогического образования в условиях современного университета. *Наукові записки. Сер.: Педагогічні науки*. №. 132. С. 3 – 5.
13. Кудрявцев, Т. В. (1985) Психология профессионального обучения и воспитания. М.: Моск. энерг. ин-т,. 108 с.
14. Маркова, А. К. (1996) Психология профессионализма. М.: Знание, 308 с.
15. Мартинюк, І. А. & Пекарева В. В. (2018) Професійне становлення особистості соціального педагога. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Випуск 21. Вінниця: ТОВ “ТВОРИ”. С. 63 – 64.
16. Митина, Л. М. (2014) Психология личностно-профессионального развития субъектов образования. М.; СПб.: Нестор-История, 376 с.
17. Панова, Н. В. (2012) Профессиональное развитие личности педагога. *Вестник ТГПУ*. №2.
18. Підбуцька, Н. (2017) Психологічні аспекти становлення професіоналізму майбутнього фахівця: модель та структура. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 4. С. 41 – 51.
19. Поваренков, Ю. П. (2014) Психологическое содержание профессионального самоопределения личности: системогенетический подход. *Ярославский педагогический вестник*. №2 (2). С. 211 – 217.

20. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія. (2014) За ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 443 с.

21. Резван, О. О. (2014) Методологічні підходи до формування професійно-рефлексивної позиції студентів технічного ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць*. Вип. 37. К.; Вінниця: ТОВ фірма "Планер". С. 467 – 472.

22. Резван, О. О. (2016) Теоретико-методичні засади формування професійно-рефлексивної позиції майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків: [Б.в.], 40 с.

23. Резван, О. О. (2014) Формування професійно-рефлексивної позиції майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі. Монографія. Х.: Вид-во "Точка", 400 с.

24. Семиченко, В. А. (1997) Пути повышения эффективности изучения психологи. К.: Магістр-S,. С. 4 – 5, 112 – 116.

25. Фіцула, М. М. (2014) Педагогіка вищої школи. К.: Академвидав, 456 с.

26. Чепелева, Н. В. & Пов'якель, Н. І. (1998) Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія: Збірник наукових праць*. Вип. 3. К.: НПУ ім. Драгоманова. С. 35 – 41.

27. Щербан, Т. & Щербан, Г. (2017) Особливості формування професійної свідомості фахівців. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи*. Випуск 12. С. 90 – 94.

28. Якимчук, Б. А. (2014) Готовність майбутніх практичних психологів до професійної діяльності в закладах освіти. *Науковий вісник*

Херсонського державного університету. Серія "Психологічні науки". Том 1. № 2. С. 280 – 284.

29. Arnet-Clark, I., Smeets-Cowan, R. & Kühnis, J. (2015) Competences in Teacher Education at Schwyz University of Teacher Education (HHSZ), and the Swiss Education Policy. *Pädagogische Hochschule Schwyz*. P. 88 – 100. Access mode: <http://www.phsz.ch>.

30. Grinyova, V. & Rezvan O. (2016) Modernization of primary school teachers' training: from knowledge to competence approach. *Advanced education: збірник наукових праць*. Вип. 6. С. 111 – 114.

31. Wood, M. & Su, F. (2017) What makes an excellent lecturer? Academics' perspectives on the discourse of 'teaching excellence' in higher education. *Teaching in Higher Education*. Vol. 22. No. 4. P. 451 – 466.

References:

1. Aleksieieva, T. V. (2014) *Profesiine stanovlennia maibutnoho fakhivtsia: vidpovidalnist ta chasova perspektyva* [Professional formation of the future specialist: responsibility and time perspective]. *Fundamentalnyie i prikladnyie issledovaniya v praktikah veduschih nauchnyih shkol*. № 4. Access mode: <https://issuu.com/fundamentalandappliedresearchesinpr/docs> [in Russian]

2. Varii, M. I. (2016) *Kryzy osobystosti v suchasnomu suspilstvi* [Crises of the personality in modern society]. *Psykhologhiia osobystosti: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. P. 503 – 523. [in Ukrainian]

3. Gluzman, A. V. (2001) *Universitetskoe pedagogicheskoe obrazovanie: osnovnye polozheniya kontseptsii* [University pedagogical education: the main points of the conception]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity*. Seria "Pedahohika i

- psykholohiia". № 3 (1). P. 9 – 14 [in Russian]
4. Hryenko, V. O. (2019) *Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii dlia formuvannia u maibutnikh uchyteliv umin XXI stolittia* [The use of digital technologies for the formation of skills of the 21st century of future teachers]. *Molod i rynek*. № 5 (172). Access mode: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/171023> [in Ukrainian]
5. Derkach, A. A. (2016) *Professionalnaya subektnost kak psihologo-akmeologicheskii fenomen* [Professional subjectivity as a psycho-acmeological phenomenon]. *Acmeology*. № 1. (57) P.8 – 13 [in Russian]
6. Endeberia, I. V. & Novik, I. I. (2017) *Metodolohichniy analiz problemy profesiinoho stanovlennia maibutnikh praktychnykh psykholohiv* [Methodological analysis of the problem of professional formation of future practical psychologists]. *Molodyi vchenyi*. № 10.1 (50.1) P. 69 – 72 [in Ukrainian]
7. Zeer, E. F. & Symanyuk, E. E. (1997) *Krizisy professionalnogo stanovleniya lichnosti* [Crises of the professional formation of the personality]. *Psihologicheskii zhurnal*. № 6. P. 35 – 44 [in Russian]
8. Zeer, E. F. (2019) *Psihologiya professionalnogo obrazovaniya: uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata* [Psychology of professional education: a textbook for academic bachelor studies]. Moscow: Izdatelstvo Yurayt [in Russian]
9. Ziaziun, I. A. (2001) *Osoblyvosti profesiinoy pidhotovky pedahoha* [Peculiarities of professional training of pedagogue]. *Pedahohichna hazeta*. № 2. P. 5 [in Ukrainian]
10. Klimov, E. A. (2010) *Psihologiya professionalnogo samoopredeleniya* [Psychology of professional self-determination]. Moscow: Academia, 304 p. [in Russian]
11. Kondakov, I. M. & Suharev, A. V. (1989) *Metodologicheskie osnovaniya zarubezhnykh teoriy professionalnogo razvitiya* [Methodological background of foreign theories of professional development]. *Voprosy psihologii*. № 1. P. 158 – 164 [in Russian]
12. Kondrashova, L. V. (2014) *Kontseptualnyie osnovaniya optimizatsii pedagogicheskogo obrazovaniya v usloviyah sovremennogo universiteta* [Conceptual bases of optimization of pedagogical education in the conditions of the modern university]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. № 132. P. 3 – 5. [in Russian]
13. Kudryavtsev, T. V. (1985) *Psihologiya professionalnogo obucheniya i vospitaniya* [Psychology of professional training and education]. Moscow: Moskovskiy energeticheskii institute, 108 p. [in Russian]
14. Markova, A. K. (1996) *Psihologiya professionalizma* [Psychology of professionalism]. Moscow: Znanie, 308 p. [in Russian]
15. Martyniuk, I.A. & Pekareva, V.V. (2018) *Profesiine stanovlennia osobystosti sotsialnogo pedahoha* [The professional formation of the personality of a social pedagogue]. *Humanitarnyj korpus: zbirnyk naukovykh statej z aktual'nykh problem filosofii, kul'turolohii, psykholohii, pedahohiky ta istorii*. Vypusk 21. Vinnytsia: TOV "TVORY". P. 63 – 64. [in Ukrainian]
16. Mitina, L. M. (2014) *Psihologiya lichnostno-professionalnogo razvitiya subektov obrazovaniya* [Psychology of personal and professional development of subjects of education]. Moscow; Saint Petersburg: Nestor-Istoriya, 376 p. [in Russian]
17. Panova, N.V. (2012) *Professionalnoe razvitie lichnosti pedagoga* [Professional development of the teacher's personality][in Russian]
18. Pidbutska, N. (2017) *Psikhologichni aspekty stanovlennia profesionalizmu maibutnoho fakhivtsia: model ta struktura* [Psychological aspects of professionalism formation of a future specialist: model and structure]. *Teoriia i*

- praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy. № 4. P. 41 – 51 [in Ukrainian]
19. Povarenkov, Yu. P. (2014) *Psihologicheskoe sodержanie professionalnogo samoopredeleniya lichnosti: sistemogeneticheskii podhod* [Psychological content of professional self-determination of personality: systemogenetic approach]. Yaroslavskiy pedago-gicheskii vestnik. № 2(2). P. 211–217. [in Russian]
20. *Profesiina pedahohichna osvita: stanovlennia i rozvytok pedahohichnoho znannia* (2014) [Professional pedagogical education: formation and development of pedagogical knowledge]. Za red. prof. Dubaseniuk, O. A. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka, 443 p. [in Ukrainian]
21. Rezvan, O. O. (2014) *Metodolohichni pidkhody do formuvannia profesiino-refleksyvnoi pozytsii studentiv tekhnichnoho VNZ* [Methodological approaches to the formation of the professionally-reflexive position of students of technical higher education institution]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy: zbirnyk naukovykh prats. № 37. K.; Vinnytsia: TOV firma “Planer”. P. 467 – 472 [in Ukrainian]
22. Rezvan, O. O. (2016) *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia profesiino-refleksyvnoi pozytsii maibutnikh fakhivtsiv avtomobilno-dorozhnoi haluzi* [Theoretical and methodical bases of the formation of the professionally-reflective position of the future specialists of motor transport industry]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk.: Kharkiv: [B.v.], 40 p. [in Ukrainian]
23. Rezvan, O. O. (2014) *Formuvannia profesiino-refleksyvnoi pozytsii maibutnikh fakhivtsiv avtomobilno-dorozhnoi haluzi* [Formation of professionally reflexive position of future specialists of the motor transport industry]. Kharkiv: Vydavnytstvo “Tochka”, 400 p. [in Ukrainian]
24. Semichenko, V. A. (1997) *Puti povysheniya effektivnosti izucheniya psihologii* [Ways to improve the effectiveness of psychology learning]. Kyiv: Magistr-S. P. 4 – 5, 112 – 116. [in Russian]
25. Fitsula, M. M. (2014) *Pedahohika vushchoi shkoly* [Pedagogy of higher education]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian]
26. Chepelieva, N. V. & Poviakel, N. I. (1998) *Teoretychne obgruntuvannia modeli osobystosti praktychnoho psykholoha* [Theoretical substantiation of the model of practical psychologist personality]. Psykholohiia: Zbirnyk naukovykh prats. № 3. P. 35 – 41. [in Ukrainian]
27. Shcherban, T. & Shcherban, H. (2017) *Osoblyvosti formuvannia profesiinoi svidomosti fakhivtsiv* [Peculiarities of formation of professional consciousness of specialists]. Humanitarnyi prostir nauky: dosvid ta perspektyvy. № 12. P. 90 – 94 [in Ukrainian]
28. Yakymchuk, B. A. (2014) *Hotovnist maibutnikh praktychnykh psykholohiv do profesiinoi diialnosti v zakladakh osvity* [The readiness of future practical psychologists to practical activity in educational institutions]. Naukovyi visnyk khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia “Psykholohichni nauky”. Tom 1. № 2. P. 280 – 284 [in Ukrainian]
29. Arnet-Clark, I., Smeets-Cowan, R. & Kühnis, J. (2015) Competences in Teacher Education at Schwyz University of Teacher Education (HHSZ), and the Swiss Education Policy. Pädagogische Hochschule Schwyz. P. 88 – 100.
30. Grinyova, V. & Rezvan O. (2016) Modernization of primary school teachers' training: from knowledge to competence approach. *Advanced education: collection of scientific papers*. Вип. 6. P. 111 – 114.
31. Wood, M. & Su, F. (2017) What makes an excellent lecturer? Academics' perspectives on the discourse of ‘teaching excellence’ in higher education. *Teaching in Higher Education*. Vol. 22. No. 4. P. 451 – 466.

Стаття надійшла до редколегії 08.12.201